

University of Groningen

De "New Left" in Nederland: Een interpretatie van ideologische ontwikkelingen in Provo, PSPO, PPR en PvdA in de periode 1960-1977

Lucardie, Anthonie

Published in:

Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 1979

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1980

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Lucardie, A. (1980). De "New Left" in Nederland: Een interpretatie van ideologische ontwikkelingen in Provo, PSPO, PPR en PvdA in de periode 1960-1977. In I. Lipschits (editor), *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 1979* (blz. 124-141). Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

BIJLAGE VI

A.P.M. Lucardie

DE "NEW LEFT" IN NEDERLAND. Een interpretatie van ideologische ontwikkelingen in Provo, PSP, PPR en PvdA in de periode 1960-1977

I

Het Nederlands politiek bestel is in de jaren 1960-1977 in tal van opzichten veranderd. Deze veranderingen zijn reeds door verscheidene auteurs beschreven en geanalyseerd, maar nog niet voldoende verklaard.¹ Een volledige verklaring zal ook dit artikel niet bieden, maar misschien wel een kleine bijdrage daartoe. Het artikel beperkt zich tot veranderingen die plaats vonden aan de linkerzijde van het politiek bestel, met name de opkomst van Provo, de PSP, de PPR en Nieuw Links binnen de Partij van de Arbeid.² Deze groeperingen werden door zowel "outsiders" als "insiders" vaak aangeduid als "New Left" of "Nieuw Links".³ Aangezien de term "Nieuw Links" aanleiding zou kunnen geven tot verwarring met de groep Nieuw Links binnen de PvdA, zal in dit artikel de Engelse term "New Left" gebruikt worden om de vier bovengenoemde groeperingen aan te duiden.

Men kan zich natuurlijk afvragen of Provo, PSP, PPR en Nieuw Links wel voldoende gemeen hadden om met één term aangeduid te worden. Het tweede gedeelte van dit artikel zal moeten aantonen dat dit inderdaad het geval is. De vier groeperingen vertoonden naar mijn mening niet alleen ideologische maar ook waarschijnlijk sociologische overeenkomsten. In het derde gedeelte van dit artikel tracht ik de opkomst van deze groeperingen te interpreteren als gevolg van bepaalde sociaal-economische en sociaal-culturele veranderingen in Nederland.

II

De term "New Left" duidt doorgaans een vernieuwingsbeweging aan in de Verenigde Staten en Groot-Brittannië, en daardoor geïnspireerde bewegingen elders. Ook de leden van Nederlandse "New Left" groeperingen verwezen vaak naar Amerikaanse voorbeelden (zelden naar Britse), al ondergingen ze ook belangrijke invloeden uit Frankrijk en Duitsland.⁴ Aan deze buitenlandse inspiratiebronnen ontleenden de Nederlandse "New Left"

groeperingen enige denkbeelden die zij op hun eigen manier verwerkten en aanpasten aan de Nederlandse situatie.

Deze denkbeelden vormden samen weliswaar geen logisch sluitende theorie - zulke theorieën komen in het politieke leven trouwens zelden voor - maar wel een min of meer samenhangend geheel. Een drietal denkbeelden kunnen mijns inziens als de kern van dit geheel beschouwd worden:

- 1) Een neo- of laat-kapitalistische maatschappij als de Nederlandse wordt voornamelijk beheerst door een elite van bureaucraten, managers en kapitalisten; de maatschappij dient radicaal gedemocratiseerd te worden zodat belangrijke beslissingen voortaan "aan de basis", bijvoorbeeld door arbeidersraden in bedrijven en raden van studenten en docenten aan universiteiten genomen worden.
- 2) Maatschappij-hervormingen moeten niet alleen "van bovenaf", door regering en parlement, maar ook "van onderop", door directe actie van betrokkenen verwezenlijkt worden; politieke partijen en volksvertegenwoordigers hebben te veel de eerstgenoemde weg bewandeld.
- 3) Naast structurele maatschappij-hervormingen is ook een "culturele revolutie" ofwel een "mentaliteitsverandering" gewenst; de huidige cultuur (mentaliteit) is te zeer gericht op economische groei, wedijver en winstbejag; de huidige arbeids-ethiek en sexuele moraal zijn te puriteins; de nieuwe "alternatieve" cultuur (mentaliteit) zal voorrang moeten geven aan zelf-ontplooiing en creativiteit, geestelijke ontwikkeling en "communicatie", als ook aan samenwerking in harmonie met de natuur zowel binnen kleinschalige gemeenschappen als op wereldschaal tussen de volken van de Eerste, Tweede en Derde Wereld.

Deze drie denkbeelden komen in verschillende vorm voor in de beginsel- of verkiezingsprogramma's van de Pacifistisch Socialistische Partij, de Politieke Partij Radikalen en de Partij van de Arbeid (met name na 1971) evenals in de pamfletten en artikelen van Provo. Daarnaast kunnen ze aangetroffen worden in Amerikaanse, Franse en Duitse bronnen, maar eveneens, zij het vaak in minder uitgewerkte vorm, in geschriften van oudere linkse groeperingen in Nederland zelf.

Het streven naar radicale democratisering van staat en maatschappij bestond reeds bij de Sociaal-Democratische Bond in de jaren '80 en '90 van de vorige eeuw.⁵ Aanvankelijk bleef dit streven vrij vaag, maar rond

1920 werden door zowel Anarchisten als Revolutionair-Socialisten duidelijke denkbeelden ontwikkeld over een stelsel van arbeidersraden dat de burgerlijke, parlementaire democratie zou moeten vervangen.⁶

In dezelfde kringen werden ook ideeën over directe actie "van onderop" naar voren gebracht - en vaak metterdaad uitgevoerd. Directe actie werd echter zelden als aanvulling op parlementaire actie gezien, zoals in de meeste "New Left" groeperingen, maar als vervanging daarvan. Het parlement en de bestaande politieke partijen werden door Anarchisten en Revolutionair-Socialisten over het algemeen als "burgerlijke" en "kapitalistische" instellingen zonder meer afgewezen, terwijl "New Left" aanhangers vaker probeerden ze voor hun eigen doeleinden te gebruiken, te democratiseren of "om te turnen". Dit laatste trachtten Sociaal-Democraten vanaf het begin van de 20^e eeuw te doen, met wisselend succes. De strategie van de "New Left" kan dus gezien worden als een combinatie van Revolutionair-Socialistische of Anarchistische en Sociaal-Democratische strategieën.⁷

De termen "culturele revolutie" en "mentaliteitsverandering" kwamen vóór 1960 niet vaak voor. Wel hoopten al in de jaren '20 vele Socialistische, Anarchistische en Sociaal-Democratische groeperingen de heersende burgerlijke cultuur te zijner tijd te vervangen door een proletarische of socialistische cultuur, maar dit begrip had over het algemeen een andere inhoud dan de "alternatieve" cultuur van de "New Left". Slechts bij enkele kleine groepen zoals de Bond van Anarcho-Socialisten en delen van de Vrije Jeugdbeweging kwamen ideeën voor over zelf-ontplooiing, kleinschalige gemeenschappen e.d.⁸

Over het algemeen kan men stellen dat de meeste "New Left" denkbeelden al ver vóór 1960 ontwikkeld werden, maar voornamelijk binnen marginale of extreme kleine groepen die een soort onderstroom vormden in de linkse beweging. In de grotere linkse partijen, met name de Sociaal-Democratische Arbeiders Partij (tussen 1900 en 1940), de Partij van de Arbeid (na 1945), maar ook de Communistische Partij (althans na 1930), gaven andere ideeën de toon aan. Daar lag de nadruk op rationalisering van de maatschappij, op doelmatige planning van productie en herverdeling van inkomen en vermogen in plaats van op democratisering en arbeiders-zelfbestuur; op parlementaire machtsvorming, eventueel ondersteund door, maar niet evenwichtig gecombineerd met directe buitenparlementaire actie;

op economische groei en op solidariteit van de arbeidersklasse of de volksgemeenschap, in plaats van op geestelijke zelf-ontplooiing, individuele creativiteit, kleinschaligheid en solidariteit met de gehele mensheid.⁹

Na 1960 begonnen de denkbeelden van de onderstroom geleidelijk door te dringen in grotere partijen. De Pacifistisch Socialistische Partij, opgericht in 1957 door politiek "daklozen" die in sommige gevallen voor 1940 lid waren geweest van Anarchistische of Revolutionair-Socialistische groeperingen, diende hierbij als brug tussen "Old Left" en "New Left".¹⁰ In de loop van de jaren '60 begonnen "New Left" ideeën over de combinatie van directe actie met parlementaire actie en over culturele revolutie "Old Left" ideeën op dit gebied binnen de PSP te verdringen. Dit geschiedde overigens niet zonder strijd. "Old Left" aanhangers boden tegenstand op meer of minder georganiseerde wijze, maar faalden, mede ten gevolge van onderlinge verdeeldheid - met name tussen Revolutionair-Socialistische en Sociaal-Democratische stromingen (resp. "Proletarisch links" en de "Oosterhesseler groep" ofwel de "Progressieve Samenwerkers").

Aan het begin van de jaren '70 traden de meest actieve "Old Left" leden uit de partij of legden zich neer bij de "New Left" oriëntatie, zoals die werd vastgelegd in het Analyse en Beleidsplan en het verkiezingsprogramma van 1971.¹¹ Hiermee keerde overigens de rust in de partij geenszins terug; ook de "New Left" leden van de partij bleken onderling nogal verdeeld - o.a. in wat men ruwweg "Neo-Marxisten" en "Anarcho-Socialisten" zou kunnen noemen.¹² Wel werd men het in 1977 eens over een aktieprogramma dat duidelijke eisen bevatte over "direkte democratie" en een "socialistische radenrepubliek" waarin "de beslissingen door de betrokkenen zelf gezamenlijk worden genomen"; een combinatie van parlementaire en buitenparlementaire actie; een "grondige psychische schoonmaak" en herwaardering van "prestatiegedrag, zakelijkheid, rationaliteit enzovoorts", "culturele bevrijding", creatieve en sociale vorming en ont-plooiingsmogelijkheden voor iedereen.¹³

Terwijl "New Left" ideeën binnen de PSP aanvankelijk op weerstand stuitten en pas langzamerhand gemeengoed werden, vonden ze in Provo onmiddellijk weerklank. De groep jongeren rond het blad Provo werd dan ook door één van zijn oprichters als kern van de Nederlandse "New Left" be-

weging gezien.¹⁴ De groep ontstond op informele wijze, naar aanleiding van min of meer spontane "happenings", ongerichte speelse acties rondom het standbeeld van het Amsterdamse Lieverdje in de zomer van 1965. In 1966 stelde een aantal leden van de groep zich kandidaat voor de gemeenteraadsverkiezingen van Amsterdam en won onder de naam "Provo" één zetel. Deelname aan de Tweede-Kamerverkiezingen van 1967 werd wel overwogen maar door een meerderheid afgewezen; de groep viel echter in feite al vóór de verkiezingen uiteen en werd in mei 1967 op plechtige doch chaotische wijze in het Vondelpark van Amsterdam opgeheven.¹⁵ De groep heeft geen volledig programma gepubliceerd maar wel een groot aantal pamfletten en manifesten. Hierin sprak zij voorkeur uit voor directe democratie en een radenstelsel, voor een "twee handen" strategie van "provocisme en reformisme", m.a.w. directe actie gecombineerd met het streven naar hervormingen - in dit geval niet via het landelijk parlement maar via de gemeenteraad - en voor mentaliteitsverandering in anti-autoritaire en individualistische zin, gericht op zelf-ontplooiing en speelse creativiteit.¹⁶

Provo bleef een zeer kleine, marginale groep, maar oefende door zijn ideeën en zijn ludieke stijl van actievoeren toch grote invloed uit op jongeren in de PSP en de PvdA, op studenten, kunstenaars en zelfs oudere, gematigder politici zoals Gruijters en Van Mierlo die in 1966 de partij Democraten '66 oprichtten.¹⁷ In 1966 ontstond binnen de Partij van de Arbeid een informele groep jongeren met enige sympathie voor Provo en een groot onbehagen over het behoudende, onduidelijke en weinig democratische karakter van de PvdA. Na de publicatie van het opzienbarende manifest *"Tien over rood. Uitdaging van Nieuw Links aan de Partij van de Arbeid"* werd de groep doorgaans "Nieuw Links" genoemd. Het manifest bevatte "New Left" eisen tot democratisering van bedrijven en andere instellingen en tot een "sociaal-kulturele omwenteling", maar legde meer nadruk op parlementaire dan op buitenparlementaire actie.¹⁸ Pas na 1968 vindt een radicalisering plaats waarbij althans een deel van de groep ideeën over arbeiderszelfbestuur, directe actie en een "alternatieve" cultuur gaat huldigen. De meer gematigde en "gevestigde" leden zoals Van den Doel, Lammers en Van der Louw verzetten zich tegen deze radicalisering en verdedigden een reformistische ideologie die nauwelijks nog tot de "New Left" gerekend kan worden. De scheidslijnen tussen de gematigde

en de radicale Nieuw Links-vleugels waren echter niet scherp afgebakend. Toen Nieuw Links in 1970 zijn semi-formele landelijke bijeenkomsten staakte en zich daarmee formeel (of semi-formeel) ophief, vielen in feite ook de twee vleugels uiteen. Een aantal radicale Nieuw-Linkers bleef o.a. via de Federatie van Jongeren Groepen in de PvdA actief op de linkervleugel van de partij, terwijl enkele gematigde Nieuw-Linkers als "Steenwijker Groep" nog een aantal malen informeel bijeenkwamen en binnen de partij een soort centrum-positie innamen.¹⁹ In 1979 ging de strijd om het voorzitterschap van de partij tussen de jongere radicale Nieuw-Linkser Max van den Berg en de gematigde, oudere Nieuw-Linkser Wim Meijer; in de overtuigende overwinning van Max van den Berg zou men de triomf van de "New Left" ideologie binnen de Partij van de Arbeid kunnen zien.²⁰ Deze triomf was echter al in 1977 duidelijk geworden door de vaststelling van een nieuw beginselprogramma dat radicale democratisering van de maatschappij, zelfbestuur in bedrijven en overheidsdiensten, vormen van directe democratie, buitenparlementaire en parlementaire actie door de partij, evenwicht tussen mens en natuur, ontwikkeling van solidariteit en oorspronkelijkheid en zelfontplooiing bepleit.²¹

Ten slotte ontwikkelde ook de Politieke Partij Radikalen zich in "New Left" richting. Deze partij werd in 1968 opgericht door een aantal Christen-radicalen uit de Katholieke Volks Partij die zich verzet hadden tegen de coalitie van deze partij met de VVD en tegen de plannen om de drie confessionele partijen te verenigen in een Christen-democratische Unie. Aanvankelijk voer de PPR een gematigde koers onder leiding van gematigd vooruitstrevende confessionele politici zoals oud-minister Bogaers, die aansluiting zocht bij de confessionele vakbonden. Toen de bonden een afwachtende houding bleven innemen en de PPR een partij van intellectuelen en hooggeschoolde witteboord-werkers werd, trokken Bogaers en de zijnen zich teleurgesteld terug. Zij werden opgevolgd door jongere intellectuelen, weliswaar ook grotendeels afkomstig uit KVP en ARP maar minder confessioneel denkend, zoals E. Jurgens en B. de Gaay Fortman jr. De partij richtte zich meer op "the partisans of the poor" dan op "the poor" in de Nederlandse samenleving en trachtte haar aanhang te mobiliseren met acties voor milieubehoud, ontwikkelingshulp (verkoop van riet-suiker b.v.) en democratisering.²² In de loop der jaren '70 slaagde zij

er in vele jongeren van confessionele en niet-confessionele huize te winnen, waarbij de partij verder in "New Left" richting radicaliseerde. Er werden concrete plannen uitgewerkt voor arbeiderszelfbestuur, partijafdelingen - "actiecentra" genaamd - legden zich meer en meer toe op buitenparlementaire actie en men trachtte binnen de partij reeds een "zachte revolutie" door te voeren en een nieuwe mentaliteit te ontwikkelen, gericht op zelf-ontplooiing, kleinschalige leefgemeenschappen en solidariteit.²³

Concluderend kan gesteld worden dat "New Left" denkbeelden in 1977 de toon aangaven binnen de PSP, de PvdA en de PPR. Van de Nederlandse politieke partijen die men gewoonlijk "links" noemt, leek alleen de CPN trouw aan "Old Left" ideeën te blijven.²⁴ Deze ideologische ontwikkeling viel in dezelfde periode ook in Franse socialistische partijen (*Parti Socialiste* en *Parti Socialiste Unifié*) en in veel mindere mate binnen de Duitse *Sozialdemokratische Partei Deutschlands* (SPD) waar te nemen, zoals ik elders heb getracht aan te tonen.²⁵

III

Uit het voorgaande blijkt dat er een zekere samenhang bestaat tussen de ideologische ontwikkelingen die zich in verschillende linkse partijen in Nederland hebben voorgedaan tussen 1960 en 1977. In dit gedeelte hoop ik voor deze ontwikkelingen een verklaring, of althans een interpretatie te bieden. Het nu volgende betoog berust voornamelijk op speculatie en slechts ten dele op - nog steeds schaars en vaak oppervlakkig - empirisch onderzoek, verricht door anderen.

De ideologische vernieuwing van de PvdA in de jaren '60 is reeds door verscheidene auteurs behandeld, in tegenstelling tot die in de PSP en PPR. Boivin e.a. beschrijven het proces als een "verjongingskuur" en als "opstand van de amateurs" leidend tot "aflossing van de wacht" ofwel "wisseling van elites".²⁶ Kroes plaatst het proces in het breder kader van een "democratiseringsgolf" die volgde op de "oligarchiseringsgolf" van de jaren '50; maar ook hij wijst op het streven van Nieuw Links om de leiding van de PvdA over te nemen.²⁷ Nu hebben leidende figuren uit Nieuw Links zoals Hans van den Doel dat streven zelf ex post facto ook op de voorgrond geplaatst.²⁸ Het ging echter niet alleen om een strijd tussen "ins" en "outs" in een partij. Boivin e.a. wijzen ook op de sociale

achtergrond van de oprichters van Nieuw Links, daarbij gebruikmakend van de studie van Van den Berg en Molleman. Dezen stelden vast dat de meerderheid van de 74 ondertekenaars van de conclusies van *Tien over Rood* zich bezig hield met onderwijs, wetenschap, massa-communicatie, vormingswerk e.d. - met andere woorden, zij behoorde tot een sociale categorie die H. Daalder "nieuwe vrijgestelden" gedoopt heeft.²⁹ Deze nieuwe vrijgestelden - ik noem ze liever "logocraten", naar analogie van "technocraten" en "bureaucraten": mensen die macht trachten uit te oefenen door een beroep te doen op de *logos*, het denk- en spraakvermogen van de mens in plaats van techniek of formele procedures - speelden ook een belangrijke rol bij de PPR, suggereert Vuijsje.³⁰ Genoemde auteurs leggen wel verband tussen de "neo-democratische ideologie" van de "New Left" en de belangen van de nieuwe vrijgestelden, maar werken dat m.i. onvoldoende uit.

Elke ideologie dient bepaalde sociale belangen, maar doet meestal meer dan dat: zij helpt ook haar aanhangers zin te geven aan de wereld en een keuze te maken uit belangrijke alternatieven voor hun handelen.³¹ Zo dient de "New Left" ideologie de belangen van logocraten of nieuwe vrijgestelden, die bij democratisering van de maatschappij hun macht meestal ten koste van technocraten (managers) en bureaucraten kunnen vergroten; die bij directe acties van onderop vaak de leiding kunnen nemen dank zij hun vermogen om actie-doeleinden en alternatieven te verwoorden; en die bij een culturele revolutie de hoofdrol kunnen spelen door de massa te leren zichzelf te ontplooien, te "communiceren" en creatief bezig te zijn in plaats van naar economische groei, winst en nationale macht (doeleinden van technocraten en bureaucraten!) te streven. Daarnaast geeft de "New Left" ideologie echter ook zin aan de "post-industriële" of neo-kapitalistische maatschappij en duidt alternatieven aan die maar al te gemakkelijk door bovengenoemde auteurs als utopie of demagogie afgedaan of geheel genegeerd worden. Zij verklaren evenmin de belangstelling voor deze denkbeelden ook buiten de vrij kleine kring der nieuwe vrijgestelden.³² Hiermee zij overigens niet beweerd dat de "New Left" ideologie "goed", "waar" of "juist" is. Op de vaagheden en tegenstrijdigheden van de ideologie werd al eerder gewezen, door Tromp en Van den Berg en Molleman met name.³³

Gegevens over de aanhang van "New Left" ideeën zijn nog zeer schaars.

In de jaren '60 werden enkele enquêtes gehouden onder de leden van PSP en PPR, terwijl uit het PvdA-ledenbestand in 1968 een steekproef getrokken en geënuquêteerd werd en in 1978 het middenkader, d.w.z. de congresafgevaardigden, geënuquêteerd werden.³⁴ De resultaten van deze onderzoeken suggereren dat de leden van deze partijen voor een groot deel voortkomen uit de nieuwe middenklasse ofwel het nieuwe kleinburgerdom van goed betaalde en hooggeschoolde witteboord-werkers in overheidsdienst en bedrijfsleven. De "nieuwe vrijgestelden" of "logocraten" vormen slechts een (invloedrijke) fractie van deze klasse.

De nieuwe middenklasse is in de jaren '60 (en vermoedelijk ook in de jaren '70) sterk gegroeid in Nederland, waarschijnlijk ten gevolge van de uitbreiding van de overheidssector en de toegenomen centralisatie en concentratie van particuliere ondernemingen.³⁵ Terwijl zij voor 1960 over het algemeen de belangen van haar werkgevers - de overheid en het bedrijfsleven - trouw behartigde, begon althans een deel van de nieuwe middenklasse na 1960 afstand te nemen van deze belangen. Dit deel zag zijn belangen verwoord en vertegenwoordigd door de "logocraten" of "nieuwe vrijgestelden", de ideologen van de "New Left". Daarnaast groeide in de jaren '60 ook het onbehagen onder de arbeidersklasse, naar blijkt uit de toename van het aantal stakingen, bezettingen en buurtacties. De "New Left" ideologie sloot ook bij dit onbehagen aan, met name door eisen tot arbeiderszelfbestuur; het is echter niet duidelijk hoeveel invloed zij binnen de arbeidersklasse wist te verwerven. Terwijl de nieuwe middenklasse en met name de logocraten daarbinnen hun invloed in PSP, PPR en PvdA steeds meer uitbreidden, nam de participatie van arbeiders in deze partijen waarschijnlijk veeleer af dan toe.³⁶ De partijen werden hierdoor minder "proletarisch", maar niet minder radicaal. In neo-marxistische termen zou men kunnen stellen dat de Nederlandse bourgeoisie - in ruime zin: ondernemers, managers, top-ambtenaren e.d. - in de jaren '60 uit zwakte of onverschilligheid haar ideologische en politieke hegemonie begon te verliezen. Vergeleken met andere Europese landen had zij nooit een onbetwiste hegemonie uitgeoefend, behalve wellicht tussen 1848 en 1888. Na 1888 deelde zij de macht - althans op ideologisch en politiek gebied - met de oude middenklasse, "kleine luyden" die zich in de Anti-Revolutionaire Partij en de Rooms-Katholieke Staatspartij organiseerden. Dit historisch compromis, bezegeld door de Pacificatie van 1917, bepaalde

de politieke verhoudingen tot ver in de jaren '60. Een nieuw compromis werd na 1960 niet gesloten. De nieuwe middenklasse is weliswaar niet revolutionair te noemen maar leek in de jaren '70 evenmin bereid tot een nieuw compromis. Zij lijkt zodoende een aarzelende positie in te nemen tussen de bourgeoisie en de (georganiseerde) arbeidersklasse.³⁷

Deze interpretatie is uiteraard onvolledig. Zij gaat voorbij aan de concrete politieke strijdpunten waarmee "New Left" groeperingen hun aanhang mobiliseerden, zoals milieuvervuiling, ontwikkelingssamenwerking, onafhankelijkheidsbewegingen in Vietnam of Angola, onderwijs hervormingen, vrouwenemancipatie enz. Deze onderwerpen trokken niet uitsluitend de belangstelling van de nieuwe middenklasse, al hadden haar leden wel meer tijd, kennis en geld om zich er mee bezig te houden. Daarnaast speelden ongetwijfeld ook andere factoren een rol, zoals de opkomst van de televisie waaraan Daalder en Tromp reeds enige aandacht gewijd hebben.³⁸

Een factor die wel vaak genoemd maar wellicht nog onvoldoende uitgediept is, betreft de ontzuiling en ontkerkelijking of secularisatie die zich na 1960 in Nederland leek te voltrekken. Lijphart, Thurlings e.a. besteden de nodige aandacht aan de organisatorische en institutionele aspecten van ontzuiling maar verwaarlozen enigszins de inhoudelijke kant. Hierover valt weinig met zekerheid te beweren, maar ook speculaties kunnen wellicht enig licht werpen op de ideologie van "New Left". Secularisatie is een historisch proces dat zich over vele eeuwen uitstrekt. Het begin wordt vaak gezien in de Reformatie en Renaissance van de 16^e eeuw, maar men zou ook verder terug kunnen gaan.³⁹ Geleidelijk worden hierbij meer en meer gebieden aan de religie en kerk onttrokken en verwereldlijkt; d.w.z. niet langer als heilig en God-gegeven maar als "gewoon", aan natuurwetten en menselijk ingrijpen onderhevig beschouwd. Eerst gaat het om de planeten en de natuur om ons heen (van Galileï tot Darwin), dan om de maatschappij en de geschiedenis (Vico, Rousseau, Marx) en ten slotte om ons "zelf", de identiteit en waarden van de mens, zijn "ziel" (Freud, Sartre). De "Old Left" zou gezien kunnen worden als een gevolg van de tweede stap, de secularisatie van de maatschappij, die zij wil gaan veranderen. De "New Left" wil echter niet alleen de maatschappij maar ook de mens, zijn mentaliteit en identiteit, zijn ziel, als zodanig veranderen, in een totale, zowel sociale als

culturele (of psychologische) revolutie. Hierbij wordt in feite het enig overgebleven bolwerk van religieus geloof gesloopt: het geloof in de goedheid en redelijkheid van de mens en in traditionele deugden als zelftucht en opofferingsgezindheid ten behoeve van een Hoger Doel en een betere toekomst. "Old Left" Marxisten en Revisionisten hadden dit geloof over het algemeen gehandhaafd, zij het buiten de oorspronkelijke godsdienstige context. "Old Left" ideologieën worden dan ook m.i. terecht vaak als "Sozialreligion", "political religion" of "secular religion" beschreven, hoewel enige centrale kenmerken van een religie ontbreken of slechts verhuld (of "onbewust") aanwezig zijn.⁴⁰

De "New Left" ideologie trekt in zekere zin de logische consequentie uit deze "Old Left" halfslachtigheid; waarom zou men zichzelf beheersen en opofferen ten behoeve van een vaag en onzeker Hoger Doel, een socialistische of communistische heilstaat? Belangrijker is voor de "New Left" het handelen hier en nu, de directe actie, maar ook de zelfontplooiing in die actie zelf, het anticiperen van het einddoel in de actie - vandaar het expressieve en vaak ludieke aspect van veel acties.

Nu wordt echter ook de "New Left" wel eens verweten religieuze trekken te vertonen; zij houdt zich immers bezig met zaken als ethiek, identiteit, vervreemding en zelfontplooiing, onderwerpen die tot voor kort meestal door theologen behandeld werden, doch die door "Old Left" politici zelden werden aangeroerd. Dit betekent slechts dat de "New Left" die grens tussen politiek en religie - door "Old Left" Marxisten "pri-vaatzak" genoemd en genegeerd - niet meer erkent. Niets is haar meer heilig, zou men kunnen zeggen; maar met een dialectische wending zou men daar aan toe kunnen voegen: alles wordt zodoende heilig, elk moment kan "het" moment zijn waarin men zichzelf verwezenlijkt.

"New Left" idealen munten uit door vaagheid, vergeleken met die van de "Old Left". Zelfbestuur, zelfontplooiing, creativiteit, solidariteit, al deze termen hebben weinig inhoud en worden zelden concreet gebruikt. Het "zelf" waar het om gaat kan immers niet gedefinieerd worden, alles moet open en veranderlijk blijven, er is geen absolute waarheid of waarde meer; kreten als "je moet jezelf waarmaken" of "kun je dat waarmaken?" kunnen in "New Left" kringen vaak beluisterd worden: waarheid wordt niet gevonden of onthuld maar zelf gemaakt.

Het trans-religieuze (niet-meer religieuze) karakter van de "New

Left" ideologie werpt wellicht enig licht op de sympathie die zij juist in progressieve christelijke, Protestantse maar vooral Rooms-Katholieke kringen geniet.⁴¹ Men zou hier aan Romeins "Wet van de remmende voor-sprong" kunnen denken: juist in religieuze kringen dringt de hoogste vorm van secularisatie het eerst door, bij minder religieuze doch on-kerkelijke humanisten van de "Old Left" school ontmoet zij meer weer-stand. Men kan deze lijn verder trekken en daarmee verklaren waarom de "New Left" ideologie juist in het verzuilde en kerkse (echter niet zeer kerkelijke) Nederland betrekkelijk veel aanhang heeft verworven.⁴² Religie en politiek werden door de verzuiling in Nederland veel minder gescheiden dan in Angel-saksische landen of zelfs in Frankrijk en Duitsland (waar verzuiling wel voorkwam maar in geringere omvang), zodat "New Left" ideeën gemakkelijker in beide gebieden kon doordringen; radicale theologen en (ex-)priesters speelden in beide gebieden een rol.

Misschien lijken deze brede historische bespiegelingen ietwat ver-gezocht voor een interpretatie van ideeën van Provo, Nieuw Links, PPR en PSP. Zij helpen echter om deze ideeën in een ruimer internationaal ver-band te zien en niet alleen als toevallig gevolg van unieke Nederlandse gebeurtenissen - die overigens zeker ook een rol speelden. De validiteit van deze interpretatie kan hoogstens op lange termijn aangetoond of aan-nemelijk gemaakt worden. Indien zij juist is en "New Left" ideeën inder-daad voornamelijk als product van secularisatie en nieuwe klassenver-houdingen gezien moeten worden, zullen zij in enigerlei vorm na 1977 of 1980 voortbestaan en zelfs aan invloed winnen tenzij een oorlog of natuur-ramp aan de ontwikkeling een einde maakt; zijn zij daarentegen het gevolg van generatieconflicten, democratiseringsgolven, wisseling van elites e.d. dan zullen zij in de jaren '80 waarschijnlijk plaats maken voor andere ideeën.

Voetnoten

1 Met name door:

Berg, J.Th.J. van den en H.A.A. Molleman: *Crisis in de Nederlandse politiek*, Alphen aan de Rijn, 1974.

Daalder, H.: *Politisering en lijdelijkheid in de Nederlandse politiek*, Assen, 1974.

- Ellemers, J.E.: "Nederland in de jaren zestig en zeventig", *Sociologische Gids*, XXVI (1979), 6 (november/december), pp. 429-451.
- Lijphart, A.: *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek*, Amsterdam, 1979. 3^e dr.
- Thurlings, J.M.G.: "De ontzuiling in Nederland in het bijzonder van het Nederlands katholicisme", *Sociologische Gids*, XXVI (1979), 6 (november/december), pp. 470-492.
- Wolinetz, S.: *Party Realignment in The Netherlands*, Yale University, New Haven, 1973 (dissertatie).
- 2 Dit artikel is een Nederlandse samenvatting van mijn dissertatie *The New Left in The Netherlands (1960-1977)*, Queen's University, Kingston (Canada), 1980.
- N.B.: De term 'linkerzijde' wordt hier in de conventionele betekenis gebruikt en omvat de partijen en groeperingen CPN, PPR, PSP, PvdA en Provo.
- 3 Onder andere door de "outsiders" Van den Berg en Molleman, op cit. pp. 47-51 en 109-128; en door Kroes, R.: *New Left, Nieuw Links, New Left*, Alphen aan de Rijn, 1975, pp. 45, 47, 50; daarnaast door "insiders" zoals Roel van Duijn in *Provo*, 7 (25 februari 1966), D. Coppes in *PPRAK*, 32 (maart 1972), Nagel, J.: *Ha, die PvdA!*, Amsterdam, 1966 en H. Branderhorst in *Radikaal*, 2 (1968), 1 (4 januari), W. Sprenger in *Radikaal*, 5 (1971), 4 (18 februari).
- 4 Kroes beschrijft de verhoudingen tussen de Amerikaanse, Britse en Nederlandse "New Left" in *New Left, Nieuw Links, New Left*. De invloed van de Franse en Duitse "Nouvelle Gauche" en "Neue Linke" worden behandeld in mijn dissertatie.
- 5 Zie Harmsen, G.: *Historisch overzicht van socialisme en arbeidersbeweging in Nederland, I. Van de begintijd tot het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog*, Nijmegen, s.a.
- Zie ook de brochure: *Toekomstige Inrichting der Maatschappij of Hoe men uit de oude Maatschappij kan komen tot de nieuwe*, 's Gravenhage, 1885.
- 6 Over de Anarchistische denkbeelden zie:
- Ramaer, H. (red.): *De piramide der tirannie, Anarchisten in Nederland*, Amsterdam, 1977; uitvoeriger informatie biedt: Haas, J. de e.a.: *Het Vrij-Socialistisch Program* (Loosdrecht, 1935), i.h.b. de bijdrage van

- M. van Praag: "De zelforganisatie van de revolutie" (pp. 39-57).
- De Revolutionair-Socialistische denkbeelden over het radenstelsel werden waarschijnlijk het beste verwoord in Aartz, P. (Anton Pannekoek): *De arbeidersraden*, Amsterdam, 1946 (1971); meer details kunnen vinden in: Mergner, G. (red.): *Gruppe Internationale Kommunisten Hollands*, Hamburg, 1971.
- 7 De New Left strategie, meestal "twee handen leer" of "twee sporen theorie" genoemd, wordt duidelijk uiteengezet in: Duijn, R. van: *Het witte gevaar*, Amsterdam, 1967, i.h.b. pp. 52-76; en in Duijn, R. van: *En tranen*, Amsterdam, 1976, pp. 13 e.v.
- Overigens werden ook door Sociaal-democraten tal van buitenparlementaire min of meer directe acties gevoerd, o.a. voor de invoering van het algemeen kiesrecht (de "Rode Dinsdagen") en tegen de Vlootwet in de jaren '20; deze bleven echter ondergeschikt aan de strijd om de regeringsmacht. (Zie o.a. Cohen, H.F.: *Om de vernieuwing van het Socialisme*, Leiden, 1974).
- 8 Zie Cohen, op cit. pp. 211-226; Harmsen, G.H.: *Blauwe en rode jeugd*, Assen, 1961, *passim*; de ideeën van de Bond van Anarcho-Socialisten worden samengevat in Haas, J. de e.a. *Het Vrij-Socialistisch Program*, (Loosdrecht, 1935); zie ook de bloemlezing uit de geschriften van de belangrijkste theoreticus van deze groep: Ligt, B. de: *Naar een vrije orde*, Arnhem, 1951.
- 9 Zie de beginsel- en verkiezingsprogramma's van SDAP, PvdA, CPN en CPH, gebundeld in de jaargangen van *Parlement en kiezer*.
- 10 Land, L. van der: *Het ontstaan van de Pacifistisch Socialistische Partij*, Amsterdam, 1962; zie ook: Leijser, R.: *Socialisme zonder atoombom*, Bussum, 1976.
- 11 *Analyse en Beleidsplan*, Amsterdam, s.a. "Werkprogramma 1971-1975 PSP", *Parlement en kiezer*, 1970/1971, pp. 384-421. Zie ook de discussie in *Radikaal*, 4 (1970), 20 (15 oktober), 21 (29 oktober), 22 (12 november), 25 (17 december), *Radikaal*, 5 (1971), 12 (10 juni), 13 (24 juni), enz.
- 12 Zie bijvoorbeeld de discussie over het strategiestuk "Demokratische machtsvorming voor het socialisme" in *On(s)genoegen*, 39, 47 en 48 (1979); als ook op het PSP-kongres van 1 en 2 december 1979 te Maastricht.
- 13 *FSP Actieprogramma 1977-1981* "Voor een werkelijk socialistische poli-

- tiëk", Amsterdam, 1977, pp. 9/10, 27, 31, 58/59 i.h.b.
- 14 Zie het artikel van Roel van Duijn "Aan de linkse beweging" in *Provo*, 7 (25 februari 1966).
- 15 De geschiedenis van Provo is nog niet geschreven; wel werd er een begin gemaakt door twee Belgische studenten: Lambrecht, J.: *Anarchisme bij Provo*. Leuven, 1974, (licentiaatsscriptie), en Jorion, P.: *Quelques considérations relatives au phénomène Provo*. (s.l., s.a.). Een kort overzicht en analyse biedt: Jong, R. de: "Provos and Kabouters", in Apter, D. en J. Joll (eds): *Anarchism Today*, London, 1971. Zie ook Frenkel, F.E. (red.): *Provo. Kanttekeningen bij een deelverschijnsel*, Amsterdam, 1966.
- 16 Naast de onder 15 genoemde bronnen zijn hiervoor geraadpleegd de geschriften van Provo's zelf, met name Duijn, R. van: *Het witte gevaar*, Amsterdam, 1967. Duijn, R. van: *De boodschap van een wijze kabouter*, Amsterdam, 1969. Weerlee, D. van: *Wat de provo's willen*, Amsterdam, 1966. Voorts bevat het Provo-Archief dat door de Universiteit van Amsterdam overgenomen werd een schat van gegevens in de vorm van pamfletten, knipsels e.d.
- 17 *De geschiedenis van D'66*. (s.l., s.a.), pp. 22 e.v.; zie ook Gruijters, J.P.A.: *Daarom D'66*, Amsterdam, 1967, pp. 8-18. Overigens blijft D'66 hier verder buiten beschouwing, al vertoonde de partij enige overeenkomsten met "New Left" groeperingen, zij week daar zowel in stijl als in ideeën op enige essentiële punten vanaf, m.b.t. directe actie, arbeiderszelfbestuur en economische groei met name; vgl. Van den Berg en Molleman, op cit. pp. 116-120.
- 18 Doel, H. van den e.a.: *Tien over rood. Uitdaging van Nieuw Links aan de Partij van de Arbeid*, Amsterdam, 1966.
- 19 Over de geschiedenis van Nieuw Links zie: Boivin, B. e.a.: *Een verjongingskuur voor de Partij van de Arbeid*, Deventer, 1978. Kroes, R.: *New Left, Nieuw Links, New Left*, Alphen aan de Rijn, 1975, pp. 49-71. Wolinetz, S.: "The Dutch Labour Party: a Social Democratic Party in Transition", in Paterson, W.E. en Thomas, A. (eds.): *Social Democratic Parties in Western Europe*, Londen, 1977.
- 20 Over de denkbeelden van Max van der Berg zie Berg, M. van der: *Koers en organisatie van de PvdA*, (s.l., s.a.). Zie ook de serie "De stra-

- tegen van de PvdA" in de *Haagse Post*, 65 (1978), nr. 43 t/m 52 (oktober-december).
- 21 "PvdA Beginselprogramma", *PK*, 9 (1978), 10 (mei).
- 22 Ook de geschiedenis van de PPR is nog niet geschreven. Een bescheiden begin werd gemaakt in: Ginneken, F. van: *De PPR van 1968 tot en met 1971*, Breda, 1976. De denkbeelden van de oprichters van de PPR kan men vinden in: Gaay Fortman, B. de en J. in 't Veld (red.): *Christenradicaal*, Hilversum, 1967.
- 23 Borg, M. ter: *De zachte revolutie*, (s.l., 1976), "PPR Verkiezingsprogramma 1977-1981" in: *PPRAK*, 94 (17 december 1976); zie voorts: *PPRAK*, 47 (januari 1974), 54 (september 1974), 64 (juli 1975), 65 (augustus 1975), 73 (december 1975).
- 24 Voor zover dat blijkt uit het "Actie- en eisenprogramma 25ste congres CPN, juni 1975" in Lipschits, I. (red.): *Verkiezingsprogramma's*, 's Gravenhage, 1977, pp. 29-31; en bijvoorbeeld uit Milikowski, R.: "Zelfbestuur en zelfbedrog", in *Politiek en Cultuur*, 6 (1974), pp. 247-255.
- 25 In hoofdstuk 3 van mijn dissertatie.
- 26 Boivin, B. e.a., op cit., pp. 70 e.v., pp. 111.
- 27 Kroes, op cit. pp. 1-14, resp. p. 51.
- 28 O.a. in de *Haagse Post*, 63 (1976), nr. 41 (9 oktober), "Mijn avonturen met Nieuw Links".
- 29 Daalder, op cit. pp. 62-63.
- 30 Vuijsje, H.: *Nieuwe Vrijgestelden. De opkomst van het spijkerpakkenproletariaat*, Baarn, 1977, p. 116.
- 31 Het hier gebruikte ideologie-begrip zou men 'neo-marxistisch' kunnen noemen; zie o.a. Ansart, P.: *Les idéologies politiques*, Paris, 1974; Laclau, E.: *Politics and Ideology in Marxist Theory*, London, 1977; en Habermas, J.: *Technik und Wissenschaft als 'Ideologie'*, Frankfurt, 1968.
- 32 Deze belangstelling blijkt indirect uit het aantal stemmen dat op de "New Left" partijen PvdA, PSP en PPR bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1977 werd uitgebracht: 3.029.088 (ofwel 36.4% van de uitgebrachte stemmen), een meer directe aanwijzing bieden opiniepeilingen m.b.t. "New Left" strijdpunten zoals arbeiderszelfbestuur en democratisering, buitenparlementaire actie e.d. Volgens het onderzoek *De Nederlandse*

- kieser '77 wenste 18% van de respondenten aan werknemers de belangrijkste stem in voor het bedrijf belangrijke beslissingen toe te kennen en wilde 49% aan de werknemers meer invloed geven dan aan de directie. (*De Nederlandse kiezer '77*, s.l., s.a., blz. 107/108).
- In 1972 vond 31% van de ondervraagden dat er in Nederland te weinig democratie bestond en keurde eveneens een grote minderheid, variërend van 20 tot 45%, verschillende vormen van buitenparlementaire actie zoals wilde staking, bezetting van school of bedrijf en massademonstraties, goed (*De Nederlandse kiezer '73*. Alphen aan de Rijn, 1973, blz. 59, 73).
- 33 Tromp, B.: "Revolutie en restauratie: kanttekeningen over beeld en betekenis van enkele veranderingsprocessen", *Sociologisch Gids*, XXVI (1979), nr. 6 (november/december), pp. 452-469.
- Berg, J.Th.J. van der en H.A.A. Molleman op cit. pp. 104-107. De kritiek richt zich in beide gevallen op een "ideaal-typische" constructie van "neo-democratische ideologie" en blijft mede daardoor nogal abstract en schematisch. In hoofdstuk 5 van mijn proefschrift heb ik getracht de ideologieën van "New Left" groepen en theoretici afzonderlijk te evalueren.
- 34 PSP: *Hoe en Wat*, Amsterdam, (s.a.) p. 7; volgens een in 1963 gehouden enquête onder de 4000 leden van de partij behoorde 24% van hen tot de arbeidersklasse en 41% tot de "nieuwe middenklasse".
- Ginneken, F. van, op cit. p. 152: volgens een in 1968 gehouden enquête behoorde 9% van de leden tot de arbeidersklasse en 76% tot de "nieuwe middenklasse".
- Stiphout, H. van: "Proeftuin der democratie", in: *Socialisme en Democratie*, 27 (1971), pp. 436-459.
- Lipschits, I., L.H. Middel en W.H. van Schuur: "Het middenkader van de Partij van de Arbeid", in: *Socialisme en Democratie*, 36 (1979), pp. 51-67.
- 35 Om een enkel voorbeeld te geven: het aantal manjaren nam af in agrarische en industriële beroepen van 1.764.000 in 1960 tot 1.432.000 in 1974, terwijl dat in particuliere en overheidsdiensten toenam van 2.002.000 in 1960 tot 2.759.000 in 1974 (*75 jaar statistiek van Nederland*. Uitgave van het Centraal Bureau voor de Statistiek, 's Gravenhage, 1975, p. 62).
- 36 Enige aanwijzingen hierover bieden twee enquêtes gehouden rond 1955 resp. in 1978 onder PvdA kaderleden - al werd het begrip "kaderlid" iets anders geoperationaliseerd, nl. als afdelingsbestuurslid en als congresafgevaardigde. Vooral het verschil in opleidingsniveau springt hierbij in het oog: had rond 1955 nog 69% alleen lager onderwijs en slechts 4% hoger onderwijs genoten, in 1978 gold dit voor resp. 8 en 58% (Zie: *Herkomst, Positie en opvattingen van het kader van de PvdA*. Uitgave van de Wiardi Beckman Stichting, s.l., s.a.; en: Lipschits, Middel en Van Schuur, op cit.). Daarnaast wordt enig inzicht geboden door Middel, L.P.: *De nieuwe elite van de Partij van de Arbeid*, Groningen, 1976.
- 37 Deze interpretatie is verder uitgewerkt in Goldman, P.: "The Ideological Legitimation of Segregation: Neo-Calvinism in the Netherlands and South Africa", Paper presented to the Joint CPSA/Israel Workshop on Political Cleavages, Jerusalem, December 1978.
- Zie ook Stuurman, S.: *Kapitalisme en burgerlijke staat, een inleiding in de marxistische politieke theorie*, Amsterdam, 1978.
- Een minder marxistische maar enigszins vergelijkbare interpretatie wordt geboden in Middendorp, C.P.: *Ontzuiling, politisering en restauratie in Nederland. De jaren '60 en '70*, Meppel, 1979.
- 38 Daalder, op cit. p. 64-66; vgl. Tromp, op cit. p. 453-456.
- 39 Zie met name: Martin, D.: *A General Theory of Secularization*, New York, 1978.
- 40 Martin (op cit.) gebruikt de termen "secular religion", "political religion" (p. 66) en "Marxistic quasi-religion" (p. 43) door elkaar. De term "Sozialreligion" wordt ook gebruikt m.b.t. de "New Left", in: Schelsky, H.: *Die Arbeit tun die anderen, Klassenkampf und Priesterherrschaft der Intellektuellen*, München, 1977.
- 41 Hierop wijst o.a. Ellemers, op cit. p. 444.
- 42 Vgl. Martin, op cit. pp. 184-206; soortgelijke bespiegelingen als hierboven vindt men bij: Baubérrot, J.: "Du catholicisme social au militantisme politique", in *Autrement*, nr. 8 (februari 1977), pp. 6-22.